Indian Journal of Social Sciences and Literature Studies
Vol. 8, Issue 1, March 2022
ISSN 2349-5634 (Print) ISSN 2455-0973 (online)

शैक्ष णक क्षेत्राम धल वाढत चाललेला संघर्ष

डॉ. उमाकांत गायकवाड
कला व वज्ञान महा वद्यालय,
चंचोली (लं.), ता. कन्नड, जि. औरंगाबाद.

सहा. प्रा.राऊत रामेश्वर बाबासाहेब
कला व वज्ञान महा वद्यालय,
चंचोली (लं.), ता. कन्नड, जि. औरंगाबाद.

सारांश :

संघर्ष हा मनुष्य जिवनाचा अ वभाज्य भाग आहे. परंतू, संघर्ष हा अपेक्षा-पुर्तता न झाल्यामुळे निर्माण होतो तसा तो वचारांच्या मतभेदामुळे देखील आपआपसात निर्माण होते. शैक्ष णक संघर्षाचा वचार केला असता शक्षक व वद्यार्थी, शक्षक व पालक, शक्षक व व्यवस्थापक आ ण खाजगी शकवणी यांच्यातील अंतर्गत संघर्ष इत्यादी गोष्टींम धल संघर्ष होय. शैक्ष णक संघर्ष टाळण्यासाठी आपल्याला योग्य नैतिकमुल्ये असणारा, प्र शक्षीत, अध्यापनाची कौशल्य असणारा शैक्ष णक रुची असणारा शक्षकाची नेमणूक ही पारदर्शक पध्दतीने करावी लागेल. तसेच शैक्ष णक क्षेत्रातील संघर्ष टाळण्यासाठी वद्यार्थी व समाजाच्या शक्षण पध्दतीकडे पाहण्याच्या दृष्टीकोणात बदल होणे गरजेचे आहे. शैक्ष णक संस्थेमध्ये एखाद्या प्र शक्षीत समुपदेशकाची नियुक्ती होणे आवश्यक आहे. त्यामुळे संघर्ष टाळता येऊ शकतात.

प्रस्तावना :

सर्वसाधारणपणे मनुष्य हा काहीतरी इच्छा, अपेक्षा घेऊन जिवन जगत असतो. व्यक्ती आपल्या मनातील सुप्त इच्छा पूर्ण करण्याचा अतोनात व जिद्दीने प्रयत्न करत असतो. आपले जिवन सुखकारक, आनंददायी व्हावे यासाठी ही सर्व खटपट असते. परंतू आपले ध्येय प्राप्त करत असतांना अनेक अडथळे व्यक्तिच्या समोरव्यक्तिच्या वेगवेगळया रुपाने उभे राहत असतात. एखादा वद्यार्थी आपल्या बुध्दीमत्तेच्या जोरावर यशस्वी होण्यासाठी प्रयत्न करतो, परंतु त्याचे प्रयत्न कमी पडतात व तो अपयशी होते. यामध्ये प्रयत्न कमी पडणे हा अडथळा आहे. एखादा वद्यार्थी खूप प्रयत्न करतो परंतू बुध्दीमत्ता कमी असते म्हणून त्याला यश प्राप्त होत नाही, येथे बुध्दीमत्ता कमी असणे हा त्याच्या ध्येय मार्गातील अडथळा होय आ णहा अडथळा कोणत्याही उपायाने दूर करता येत नाही.अशाप्रकारे आपल्या इच्छा-पूर्तीच्या मार्गात अडचणी निर्माण झाल्यास व्यक्ती हताश होते, निराश होते आ ण व्यक्तिच्या मनात एक प्रकारचा संघर्ष निर्माण होतो.

कधी कधी हताश, निराश करणारी परिस्थिती निर्माण होते. आ ण परिस्थिती हा एक प्रकारचा अडथळा निर्माण करते एखाद्या वेळेस अशी परिस्थिती निर्माण होते की, व्यक्तिला एकाचवेळी एका पेक्षा अनेक इच्छा, प्रेरणांची पूर्ती करण्यास सां गतले जाते, परंतू एका वेळेस अनेक प्रेरणांची पुर्ती करता येणे अशक्य असते. काही प्रेरणा अतृप्त राहतात तर काही प्रेरणाकडे जाणून बूजून दुर्लक्ष केले जाते कंवा करावे लागते. यामुळे व्यक्तिची दोलायमान अवस्था निर्माण होते. व्यक्तिपुढे पेचप्रसंग निर्माण होतो. अशीच अवस्था दिर्घकाळ राहिली तर व्यक्तिच्या मनामध्ये प्रेरणांचा संघर्ष निर्माण होतो व व्यक्तिमध्ये वैफल्य येऊ शकते.

उध्दिष्टे :

१) शैक्ष णक क्षेत्रातील सर्व संघर्षाचा अभ्यास करणे.

२) शैक्ष णक क्षेत्रात निर्माण होणाऱ्या संघर्षावर उपाय सुचवणे.

संघर्षाचे प्रकार :

सामान्यपणे संघर्ष हा दु:ख देणारा असतो, संघर्ष एकाच व्यक्तिचा असेल तर, तो त्याच्या द्विधा मनस्थितीचा असतो. कत्येक परिस्थितीमध्ये मनुष्याचे मन दोन गोष्टीकडे अंदोलीत होते व दुसरा प्रकार म्हणजे दोन वेगवेगळ्या व्यक्ति, दोन संस्था समाज यामध्ये होणारा संघर्ष होय. यावरुन संघर्षाचे खालील प्रकार पडतात.

१) वैयक्तिक (व्यक्तिअंतर्गत संघर्ष)

२) समूहाअंतर्गत संघर्ष :

१. वैयक्तिक/व्यक्तिअंतर्गत संघर्षाच्या संदर्भात सर्व प्रथम कार्ट ले वन या मानसशास्त्रज्ञाने सखोल अभ्यास केला आ ण संघर्षाचे चार प्रकार सां गतले.

अ) प्रगमन - प्रगमन संघर्ष :या संघर्षप्रकारात व्यक्तिपुढे दोन समान आकर्षक पर्याय असतात. व्यक्तिला यामधून एकाची निवड करावयाची असते.

ब) वर्जन-वर्जन संघर्ष : या संघर्ष प्रकारात व्यक्तिपुढे दोन समान अनाकर्षक पर्याय असतात. यामधून एकाची निवड अनिवार्य असते.

क) प्रगमन-वर्जन संघर्ष : या संघर्ष प्रकारात एकाच पर्यायाम धल गुण दोषामुळे तो पर्याय स्विकारावा कंवा नाही असा पेच तयार होतो.

ड) दि्वधा प्रगमन - वर्जन संघर्ष : दोन्ही पर्यायामध्ये काही गुण व काही दोष असतात. त्यामुळे दोन्ही पैकी कशाचा स्विकार करावा असा संघर्ष निर्माण होतो. हे संघर्ष व्यक्तीअंतर्गत मान सक संघर्ष आहेत.

समुहाअंतर्गत संघर्ष :

यामध्ये दोन कंवा दोनपेक्षा जास्त व्यक्तिमध्ये संघर्ष निर्माण होतो, हा संघर्ष भावनांचा, मुल्यांचा वचारांचा असू शकतो. अनेक प्रकारचे पक्ष, धर्म, जात यामध्ये संघर्ष सतत घडत असतो. या संघर्षाच्या घटकापैकी एक घटक म्हणजे शक्षण क्षेत्र होय.

एन.व्ही समौ कना या शास्त्रज्ञाने शैक्ष णक संघर्षाचा अभ्यास केला आहे. त्यांनी शैक्ष णक संघर्षाचे तीन गटामध्ये/वभागामध्ये वभाजन केले.

१) शाळकरी मुलांच्या - शैक्ष णक क्रयाकलापांच्या कमकुवत प्रेरणेमुळे उध्दभवणारे संघर्ष.

२) शाळेत शक्षकाच्या संघटनेतील उ णवांशी संबं धत संघर्ष.

३) वद्यार्थी, शक्षक आ ण प्रशासन यांच्यात निर्माण होणारा संघर्ष.

अशाच प्रकारे काळ आ ण वेळ बदलत गेल्यानंतर शैक्ष णक क्षेत्रामध्ये नवनवीन संघर्ष पहावया मळतात ते आपण पाहू.

शैक्ष णक क्षेत्रातील संघर्ष :

१. शक्षक आ ण वद्यार्थी संघर्ष : शक्षकाची अध्यापनाची योग्यता नसने, अतिकडक शस्तीचे शक्षक, नैतिक मुल्य नसलेले शक्षक, अप्र श क्षत शक्षक इत्यादी अशाप्रकारचे शक्षक हे आपल्या वद्यार्थ्याच्या आपेक्षा, गरजा पुर्ण करु शकत नाहीत. वद्यार्थी आशा शक्षकांचा आदर, मानसन्मान ठेवत नाहीत आ ण परिणामी वद्यार्थी आ ण शक्षक यांच्यामध्ये संघर्ष निर्माण होतो.

वद्यार्थी बे शस्त होत आहे, पालकांचा अती लाड, अति प्रेम, मोबाईल, इंटरनेटचा अतिवापर, शक्षकाचा अनादर या सर्व गोष्टीचा परिणाम वद्यार्थी बिघडतो आहे समाज व वद्यार्थी यांचा शाळा व शक्षक यांच्याकडे पाहण्याचा दृष्टिकोण बदलत चालला आहे. शाळा ही ग्रामीण भागात राजकारणाचे मैदान बनत चालली आहे अनेक राजकारणी शैक्ष णक संस्थेच्या माध्यमातून राजकारण करत आहेत.या सर्व कारणामुळे या सर्व कारणामुळे वद्यार्थी आ ण शक्षण यांच्यातील संघर्षात वाढ होत आहे.

२)पालक - शक्षक संघर्ष : सु शक्षीत पालक वर्ग निर्माण होतो आहे. पालकांना योग्य, अयोग्य काय? याची जाणीव निर्माण होत आहे. जास्तीची फस देऊन का होईना पण माझ्या मुलाचे भ वष्य घडले पाहिजे. यासाठी चांगली शाळा, चांगले शक्षक याची निवड केली जाते. परंतू पालकाच्या ईच्छा, अपेक्षा पुर्ण झाल्या नाही तर शक्षक आ ण पालकामध्ये संघर्ष निर्माण होतो.

पालक शक्षकांना जाब वचारतात आमच्या पाल्याची प्रगती का खुंटली, तुम्ही त्याच्याकडे लक्ष देत नाहीत त्याला व वध कार्यक्रमात सहभाग करुन घेत नाहीत. आमच्या अपेक्षा तुम्ही शक्षक का पूर्ण करत नाहीत अशा प्रकारच्या प्रश्नामधून संघर्षाची ठिणगी पडली जाते व संघर्ष निर्माण होतो.

३) शक्षक आ ण व्यवस्थापक :

अनेक शैक्ष णक संस्थेचे व्यवस्थापकीय मंडळ हे मोठ्या राजकीय उच्च पदस्थ व्यक्ति कडे आहेत आ ण याचा परिणाम म्हणजे निवडणूकामध्ये शक्षकांना निवडणूक प्रचाराचे कामे सोपवली जातात. यामध्ये शक्षकांची इच्छा नसतांना त्यांना ही कामे करण्यास भाग पाडले जाते याचा परिणाम शक्षक आ ण व्यवस्थापकात संघर्ष निर्माण होतो. तसेच आ थक बाबतीत देखील व्यवस्थापकांची अपेक्षा वाढली अनेक अनेक शैक्ष णक संस्थेमध्ये पैसे घेऊन भरती केली जाते व

भरती झाल्यानंतर देखील पगारातून काही पैशाची मागणी केली जाते. यातूनच शक्षक संघटना व व्यवस्थापक मंडळ यांच्यात संघर्ष उद्भवतो. कधी कधी तो संघर्ष शक्षकाच्या आत्महत्येसारख्या टोकाच्या पाऊला पर्यंत येऊन पोहोचतो.

४) खाजगी शकवणी म धल अंतर्गत संघर्ष :

चांगल्या व उच्च दर्जाचे शक्षण माझ्या मुलाला, पाल्याला मळावे या अपेक्षेने पालक मुलांना चांगली शकवणी लावतात खाजगी शकवणीमध्ये भरपूर फस देऊन शकवणी लावली जाते. परंतु या खाजगी शकवणी घेणाऱ्या शक्षकामध्ये दे खल स्पर्धा निर्माण झाली आहे आ ण यातून संघर्ष निर्माण झालेला आपण पाहतोच आहोत लातूर, औरंगाबाद या सारख्या मोठ्या शहरामध्ये मागील काही दिवसांच्या घटना पाहता खाजगी शकवणी या संघर्षाचा व गुन्हेगारीचा अड्डा बनलेल्या दिसत आहेत.

उपाययोजना :

तसे पाहता संघर्ष हा जिवना अ वभाज्य भाग आहे परंतु संघर्षामुळे नैतिक मुल्ये, संस्कार, गुन्हेगारी या सारख्या गोष्टीमते टोकाचे बदल घडू नयेत व समाजाची घडी बिघडू नये यासाठी शैक्ष णक क्षेत्राात होणाऱ्या संघर्षावर उपाययोजना करणे अत्यंत महत्वाचे आहे.

१. चांगल्या प्र शक्षीत, शैक्ष णक अ भरुची असणारे नैतिक मुल्याची जाणीव असणारे, अध्यापनाची आवड असणाऱ्या शक्षकाची भरती आ ण ही भरती प्र क्रया अत्यंत पारदर्शक पध्दतीने केल्यास अशा प्रकारचे संघर्ष रोखने सोपे जाईल.

२. वद्यार्थ्यांना पालकांकडूनच इंटरनेट मोबाईल इत्यादींच्या बाबत कडक नियम करणे आवश्यक आहे. घरामधूनच शक्षकांचा आदर कसा करावा? का करावा? यासारखे मुल्य शक्षण दिले गेले पाहिजे. आपल्या पाल्य काय करतो यावर पालकांचे काटेकोरपणे लक्ष असावे ज्यामुळे पालक - बालक व शक्षक - वद्यार्थी असा संघर्ष निर्माण होणार नाही.

३. शैक्ष णक संस्थेमध्ये भरती प्र क्रया राबवतांना गुणवत्ता व पारदर्शक पध्दतीने राबवावी व व्यवस्थापकीय मंडळाचे अ धकार मर्यादित करावेत जेणे करुन शक्षकांना स्वतंत्रा व निर्भीडपणे मोकळ्या अशा वातावरणात अध्यापनाचे कार्य करता येईल व संघर्ष टाळला जाईल.

४. शाळेमध्ये एका चांगल्या प्र श क्षत समुपदेशकाची नियुक्ती केल्यास, अशा प्रकारच्या संघर्षापासून शक्षक, वद्यार्थी, पालक यांना रोखण्यास मदत होऊ शकते.

५. खाजगी शकवणीच्या संदर्भात देखील सरकारने काही कडक निर्णय घेणे आवश्यक आहे जेणेकरुन अशा प्रकारचे संघर्ष टाळले जाऊ शकतील.

निष्कर्ष :

१. शैक्ष णक क्षेत्रामध्ये निर्माण होणाऱ्या संघर्षाचा अभ्यास केला असता असे लक्षात येते की, या क्षेत्रातील संघर्ष दिवसेंदिवस वाढत आहे.

२. संघर्ष टाळण्यासाठी शक्षकांचा - शक्षणाकडे पाहण्याचा व वद्यार्थी, समाजाचा शक्षकाकडे पाहण्याचा दृष्टीकोन बदलणे गरजेचे आहे.

संदर्भ सुची :

१. पंडीत र. व. (2006), "मानसशास्त्राची मुलतत्वे", वद्या प्रकाशन नागपूर.

२. प्रदिप आगलावे (२०००), "संशोधन पध्दती व तंत्रे" वद्या प्रकाशन नागपूर.

३. तडसरे व.दी. (1995), "मानसशास्त्र", फडके प्रकाशन, पुणे.

४. https://boomstudy.ru/mr/physics/tipy.

5. https://rt82.ru/mr/five/konstruktivnye.

6. https://sued.ru/mr/forging-machines.